

Index Copernicus

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

Міністерство освіти і науки України

**Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка**

**Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ОСВІТИ

(педагогічні науки)

Збірник наукових праць

В и п у с к 10

Кам'янець-Подільський

„Медобори-2006”

2017

УДК 376 (082)

ББК 74.30

А-43

Рецензенти:

М.І. Супрун доктор педагогічних наук, професор кафедри психопедагогіки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

С.М. Кулеша доктор габілітований, Академія Спеціальної Педагогіки ім. Марії Гжегожевської, Варшава, Республіка Польща.

В.М. Лабунець доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія

В.І. Бондар, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної АПН України; **О.М. Вержиховська**, кандидат педагогічних наук, доцент; **О.В. Гаврилов**, кандидат психологічних наук, доцент (науковий редактор); **О.П. Глоба**, доктор педагогічних наук, професор; **Е. Кулана**, доктор педагогічних наук, професор; **С.П. Миронова**, доктор педагогічних наук, професор; **Л.М. Руденко**, доктор психологічних наук, професор; **В.М. Синьов**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної АПН України (голова редакційної колегії); **Є.П. Синьова**, доктор психологічних наук, професор, **В.І. Співак**, кандидат психологічних наук, доцент; **С.В. Федоренко**, доктор педагогічних наук, професор; **Л.І. Фомічова**, доктор психологічних наук, професор; **О.П. Хохліна**, доктор психологічних наук, професор; **Шевцов А.Г.**, доктор педагогічних наук, професор; **М.К. Шеремет**, доктор педагогічних наук, професор; **Д.І. Шульженко**, доктор психологічних наук, професор.

Друкується шухвалою Вченої ради

*Ком 'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №12 від 30 листопада 2017 року)*

А-43 Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип 10/ за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова- Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2017. - 432 с.

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

У збірнику наукових праць висвітлюються питання спеціальної освіти, представлено широкий спектр наукових пошуків та практичних доробок вітчизняних дослідників. Показані особливості організації та проведення навчально-виховної, корекційної-розвивальної та реабілітаційної роботи з різними віковими групами осіб з особливими освітніми потребами як в умовах дошкільних, шкільних та позашкільних спеціальних закладів, так і в процесі інклюзивного навчання та сімейного виховання.

Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України і в міжнародну базу Index Copernicus.

Збірник наукових праць адресується спеціалістам в галузі спеціальної освіти, докторантам та аспірантам, усім, хто цікавиться сучасними проблемами та перспективами розвитку корекційної педагогіки та спеціальної психології.

ISSN 2413-2578

ICV 2014: 29.63

Наказом Міністерства освіти і науки України від №455 від 15.04.2014 р. збірник наукових праць «Актуальні питання корекційної освіти» включено до переліку наукових фахових видань України.

УДК 376 (082)
ББК 74.30

'О Ангори статей, 2017

Index Copernicus

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

Ministry of Education and Science of Ukraine

Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University

National Pedagogical Drahomanov University

**ACTUAL PROBLEMS
OF THE
CORRECTIONAL EDUCATION**

(pedagogical sciences)

Collection of scientific papers

Issue 10

Kamyanets-Podilsky

"Medobory-2006"

2017

Висновок. Кадрове забезпечення процесу професійно-трудового навчання завжди відіграло велику роль, а нині набуває загальнодержавного значення і розв'язання цієї проблеми є актуальним завданням. Ми ставимо завдання щодо підготовки кваліфікованого робітника, який зміг би працювати в реаліях сучасного виробництва та за новітніми технологіями. На жаль, наявна на той час система професійно-трудового навчання не повною мірою забезпечувала належний рівень підготовки розумово відсталих учнів до самостійного життя і праці на виробничих підприємствах, які належать до системи соціального забезпечення.

Бібліографія

1. **Кот Н. З.** Совершенствование подготовки учителя профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ : автореф. . дисс. ... канд. пед наук : [спец.] 13.00.03 - коррекционная педагогика / Н. З. Кот ; Моск. пед. ин-т. - М., 1991. - 16 с; 2. **Народное образование** в СССР : сб. док. : 1917-1973 гг. - М.: Педагогика, 1974. - 559 с; 3. **Національна стратегія розвитку освіти 2012-2021 рр.** // Директор шк., ліцею, гімназії. - 2011. - 2011. - № 6. - С. 25-44.; 4. **Обязанности** учителя труда // Школа и производство. - 1975. - № 10. - С. 78.; 5. **О реформе** общеобразовательной и профессиональной школы : сб. док. и материалов. - М.: Политиздат, 1984. - 112 с; 6. **Очерки истории** педагогической науки в СССР (1917-1980) / М Н. Колмакова, Л. С. Геллерштейн, З. И. Равкин [и др.; под. ред. Н. П. Кузина, М. Н. Колмаковой] ; АПН СССР, НИИ общ. педагогики. - М.: Педагогика, 1986. - 284 с; 7. **Положения** про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу) для розумово відсталих дітей (допоміжну школу) // 36. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. - 1980. - № 2. - С. 23-32.; 8. **ДАТО**, ф. Р-3076, оп. 6, spr. 26, ark 112; 9. **АНПУ**, Навчальний план 1975 року «Вчитель праці в спеціальній школі»; 10. **АНПУ**, Навчальний план 1985 року «Олігофренопедагогіка» з додатковою спеціальністю «Праця»; 11. **АНПУ**, Навчальний план 1989 року «Олігофренопедагогіка і праця» .

References

1. **Kot N. Z.** Sovershenstvovaniye podgotovky' uchytelya professy'onaPno-trudovogo obucheny'ya uchashhy'xsya vspomogatel'nbix shkol : avtoref. . dy'ss. ... kand. ped nauk : [specz.] 13.00.03 - korrekcy'onnayapedagogy'ka/N. Z. Kot ; Mosk. ped. y'n-t.-M., 1991. - 16 s.; 2. **Narodnoe obrazovaniye** v SSSR : sb. dok. : 1917-1973 gg. - M.: Pedagogiya, 1974. - 559 s.; 3. **NacionaPna strategiya** rozvy'tku osvity' 2012-2021 rr. // Dy'rektor shk., liceyu, gimnaziyi. 2*2011. - 2011. - # 6. - S. 25^4.; 4. **Obyazannosty** uchytelya truda // Shkola y' proy'zvodstvo. - 1975. - # 10. - S. 78.; 5. **O reforme** obshheobrazovatel'noj y' professy'onaPnoj shkolbi : sb. dok. y' matery'alov. - M.: Poly'ty'zdat, 1984. - 112 s.; 6. **Ocheryk'y** y'story'y' pedagogy'cheskoj nauky' v SSSR (1917-

1980) / М. Н. Колмакова, Л. С. Геллерштейн, З. И. Равкин [и др.; под. ред. Н. П. Кузиной, М. Н. Колмаковой] ; АПН СССР, НИИ общ. педагогики. - М.: Педагогика, 1986. - 284 с.; 7. **Polozhennya** pro special'nu zagafnoosvitnyu shkolu-internat (shkolu) dlya rozumovo vidstaly'x ditej (dopomizhnu shkolu) // Zb. nakaziv ta instrukcij M-va osvity' URSR. - 1980. - # 2. - S. 23-32.; 8. **ДАТО**, ф. Р-3076, оп. 6, spr. 26, ark 112; 9. **АНПУ**, NavchaPny'j plan 1975roku «Vchy'tel" prac'i v speciaPnij shkoli»; 10. **АНПУ**, NavchaPny'j plan 1985 roku «Oligofrenopedagogika" z dodatkovoyu speciaPnistyu «Pracya»; 11. **АНПУ**.NavchaPny'j plan 1989 roku «Oligofrenopedagogika i pracya» .

Received 14.09.2017

Reviewed 12.10.2017

Accepted 22.11.2017

УДК: 376-056.016:821.161.2

Н. П. Кравець
kravez2015@gmail.com.

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ КЛАСИФІКАЦІЙ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

Відомості про автора: Кравець Ніна Павлівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. У колі наукових інтересів: корекція читацької діяльності розумово відсталих учнів на уроках літератури засобами інноваційних технологій з метою творчого розвитку школярів. E-mail: kravez2015@gmail.com.

Contact: Nina Kravets, PhD (Special Education), Associate Professor of the Department of Psycho-Corrective Pedagogy of the National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine. Scientific interests: correction of reading comprehension of mentally retarded students at literature lessons by means of innovative technologies aimed at the schoolchildren's creative development.

Кравець Н.П. З історії становлення в Україні класифікацій розумово відсталих дітей. У статті розглянуто питання, що стосуються історії догляду, навчання й виховання дітей з порушеннями розумового розвитку з точки зору врахування діагнозу дітей, на основі чого в історичному аспекті здійснено аналіз робіт, присвячених класифікації вказаних осіб. Прослідковано ієрархічність становлення поняття «розумова відсталість»: від загального трактування порушень

розумового розвитку як «дефективність» до часткового поняття «розумова відсталість», що знайшло відображення у класифікаціях дітей означеної нозології. Підтверджено пріоритет європейських лікарів-психіатрів щодо створення класифікацій дітей з порушеннями розумового розвитку. На основі аналізу існуючих європейських класифікацій вітчизняними спеціалістами створено власні класифікації з поступовим відходом від трактування дітей з порушеннями розумового розвитку як «дефективні» до використання поняття «розумово відсталі». Сутність створених класифікацій свідчить про дотримання авторами різних напрямів щодо класифікації дітей: медико-клінічного, психолого-педагогічного, соціального. Врахування сучасними дослідниками ідей, викладених в класифікаціях, сприятиме розробці більш досконалих класифікацій, що дозволить удосконалити методику навчальних предметів, зокрема й літератури.

Ключові слова: історія, класифікація, діти, дефективність, розумова відсталість, порушення розумового розвитку.

Кравец Н. П. Из истории становления в Украине классификаций умственно отсталых детей. В статье рассмотрены вопросы, касающиеся истории признания, воспитания и обучения детей с нарушениями умственного развития с учетом их диагноза, на основании чего в историческом аспекте проанализированы работы, в которых представлены классификации детей указанной нозологии. Рассмотрена иерархичность становления понятия «умственная отсталость»: от общего обозначения нарушений умственного развития как «дефективность» к частному понятию «умственная отсталость», что отражено в анализируемых классификациях детей. Подтвержден приоритет европейских врачей-психиатров в создании классификаций. Проанализировав европейские классификации, отечественные специалисты создали собственные, постепенно отойдя от обозначения детей с нарушениями умственного развития как «дефективные» к использованию понятия «умственно отсталые». Анализ классификаций позволяет утверждать о существовании различных направлений классификации детей с нарушениями умственного развития: медико-клинического, психолого-педагогического, социального. Использование современными исследователями идей, представленных в классификациях, положительно повлияет на разработку более информативных и усовершенствованных классификаций детей с нарушениями умственного развития, что позволит усовершенствовать методики обучения их различным предметам, в частности литературы.

Ключевые слова: история, классификация, дети, дефективность, умственная отсталость, нарушения умственного развития.

Kravets Nina. History of classification of mentally retarded children in Ukraine. Currently, historical experience of education for people with mental disorders is important to reform pedagogical education in Ukraine, in particular special education. Consequently, the author has analyzed the scientific sources devoted to the questions of history of formation and development of the correctional and educational activity for children with mental disorders.

Analysis of historical sources has shown that the authors have quite different points of view on this issue. Firstly, attention was drawn to the physical and psychological well-being of children reflected into the classifications of children with disorders of psychophysical development. These classifications were prepared individually without proper analysis of theoretical and practical experience of teaching and learning children. European authors analyzed children's well-being according to different points of view that was reflected in the proposed classifications. Some scholars were representatives of the medical-clinical direction (F. Pinel, J. Esquirol, etc.). Others researchers such as G. Demor adhered to psychological and pedagogical views. The European ideas influenced the work of domestic experts in the field of special education. Psychiatrists P. Kovalevsky, G. Rossolimo and G. Groshin categorized children with special needs according to the psychological point of view. Scientists I. Sikorsky and V. Kashchenko analyzed the characteristics of children with mental disorders according to psychological and pedagogical views.

Based on analysis of the European experience of education for children with intellectual disabilities, I. Sikorsky created his own psychological and pedagogical classification. V. Kashchenko classified children according to the medical and pedagogical studies. In Russia, it was the first time he used the term "defective" for referring the children's physical and mental disorders.

The Ukrainian physician, Professor of Medicine M. Tarasevych adhered to the evolution and biological points of view in the proposed classification. Having carefully analyzed the classification of the European and national experts, he emphasized on the neuropsychological constitution of the child. According that point, three groups of defective children were identified by M. Tarasevych: children with defects of physical development, children with defects of the sensory organs, children with defects and anomalies of neuropsychiatry.

Nowadays, analysis of the essence of existing classifications has been allowed to classify mentally retarded children by the scientists, taking into account the specifics of children's development and innovative approaches to special education and correction.

Key words: history, classification, deficiency, mental retardation, mentally retarded children.

Постановка проблеми. Останніми роками у спеціальній педагогіці появилася значна кількість понять, які використовують для позначення одних і тих же значень: «особливі діти», «діти з особливими потребами», «діти з особливими освітніми потребами». До цієї категорії відносять і розумово відсталих дітей. Як же розвивалося становлення поняття «розумово відстала дитина» в Україні, яких дітей відносили до розумово відсталих?

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. Історичний аспект навчання й виховання розумово відсталих дітей розглянуто в роботах Х. Замського. О. Гаврилов охарактеризував історію становлення виховання й розвитку дітей, які важко піддаються корекційно-виховному впливу.

Аналіз історичних джерел свідчить, що одним з перших започаткував створення класифікації дітей з відхиленнями у розумовому розвитку Фелікс Платтер (1537-1614), який створив першу класифікацію душевно хворих, основу якої склали ознаки, що характеризують стійкі порушення інтелекту, емоцій, душевного стану хворого. Платтер виділив серед душевних захворювань форму, для якої характерні стійкі порушення інтелекту - слабоумство [1, с. 15]. Пізніше французькі лікарі-психіатри Філіп Пінель (1745-1826) та його учень Жан-Етьєн-Домінік Ескіроль (1772-1840) створили власні класифікації, керуючись класифікацією Платтера. Філіп Пінель на основі аналізу відхилень у психічному розвитку дітей склав класифікацію душевних хвороб, трактуючи недорозвиненість та ідіотію як дві особливі форми психозу та виділив дві форми слабоумства: уроджену й набуту. Ескіроль розробив кілька класифікацій. Він відмежував рівні недорозвитку за клінічними ознаками, розділив дітей на три групи за мірою відсталості та ввів ряд понять: імбецилізм, ідіотія, розумова відсталість. Також розробив класифікації дітей з ідіотією, виділивши вроджений і набутий недорозвиток. Проте не розмежував розумову відсталість від ідіотії, а доводив, що ідіотія - вроджена недорозвиненість, а розумова відсталість - набута. Імбецильність теж розглядав з двох точок зору - як вроджену й набуту. В іншій класифікації симптомів розумової відсталості провідними показниками були стан розвитку мовлення, емоцій, здібностей розумово відсталих дітей [1].

Мета статті: розглянути підготовлені на початку ХХ століття вітчизняні класифікації дітей з порушеннями розвитку,

Виклад основного матеріалу. В Україні значна роль щодо вивчення, навчання й виховання розумово відсталих дітей належить лікарю-психіатру, психологу й педагогу І. Сікорському (1842-1919), який у 1904 р. писав про необхідність «лікування і виховання недорозвинутих, відсталих і слабоумних дітей» [9, с. 3]. Отже, дефініцію «розумово відстала дитина» ще не вживали. І. Сікорський розглядав

причини виникнення розумової відсталості з психолого-педагогічної точки зору. Він розробив власну класифікацію дітей з порушеннями розумового розвитку, доводив доцільність їх диференціації, вказував на необхідність розрізнення малоумних, відсталих і недорозвинутих. Іван Олексійович вважав, що з практичної точки зору таких дітей можна розділити на дві великі групи. В одну групу віднести здібних, у яких недорозвиток мозку або наслідки колись перенесеної мозкової хвороби. До другої групи віднести дітей, у яких хвороба продовжується і розумова слабкість прямо залежить від важкості існуючої хвороби. Щодо дітей другої групи вказував, що фізичне лікування нервової хвороби, яка продовжується, є головною підставою для розумового розвитку [9, с. 23]. Називаючи дітей з нападами «ненормальними», малоумними, відсталими, автор не дав пояснення сутності вказаних понять:

1903 року в Києві дочки Сікорського Ольга і Олена відкрили Лікарсько-педагогічний інститут для розумово недорозвинутих, відсталих і нервових дітей [8]. У закладі навчалися діти різного віку в кількох групах. Дітей розділили на 3 категорії. 1 - слабкі в розумовому відношенні; 2 - нестійкі в моральному відношенні; 3 - психічно хворі діти. Між 1 і 2 групами існувала перехідна група. Перша форма підрозділялася на 3 підгрупи: 1 підгрупа - помішаний вид розумового розвитку - ідіотизм; 2 - розумова слабкість, до якої увійшли слабоумні імбецили; 3 підгрупа охоплювала дітей з розумовою відсталістю [8, с.18]. Навчальні заняття проводили з дітьми, відсталими в розумовому відношенні. Всі діти навчалися, вивчали предмети, доступні розумовим здібностям і розвитку кожного. Уваги заслуговує навчання в середній групі, у якій перебували діти від 8 до 14 років (на основі врахування ступеня розумового розвитку). їх навчали грамоти, письма, рахунку, отже, вчили читати. Діти, віднесені до другої категорії, складали екзамени.

Працюючи з дітьми, вивчаючи й навчаючи їх, І.Сікорський розробив класифікацію порушень інтелекту, виділивши відсталість та розділивши її на глибоку, значну, середню, слабку, що описав у методичній роботі «Керівництво до занять з відсталими дітьми-ідіотами» [10]. Характеризуючи дітей з точки зору їхньої здатності до навчання, як мірило інтелекту виділив психологічний профіль, запропонувавши профілі групи: глибоко відсталі, відсталі діти імбецили; досить різко виражені відсталі, які перебувають у спеціальних інтернатах або займаються вдома за нездатністю до занять [10, с. 5]. У запропонованій класифікації диференціював за профілями хлопчиків і дівчаток на основі висновків про те, що у дефективних хлопчиків середні профілі виявляються більш важкими, ніж у дівчат [10, с. 33]. Середньо відсталими Сікорський вважав невестируючих учнів нормальних (масових - *Кравець Н. П.*) шкіл, серед яких поряд з

«дебіліками зустрічаються діти психостеніки і слабоумні різноманітних категорій». До слабо відсталих відніс дітей із тих же груп, у яких патологічні і педагогічні дефекти виражені слабо. Але як діагностувати такі стани, не рекомендував. На думку Івана Олексійовича, завдяки профілям можна краще продіагностувати дитину, «що дасть можливість розрізнити імбецильність і дебільність, абсолютну дебільність від часткової дебільності, з дефективністю в процесах тону» [10, с. 36].

Не применшуючи цінність для того часу розробленої класифікації, не зрозуміло, як диференціювати і діагностувати дітей з огляду на запропоновані автором поняття: абсолютна дебільність, часткова дебільність, дефективність у процесах тону, діти психостеніки, слабоумні різних категорій.

Власну класифікацію дітей з порушеннями розумового розвитку запропонував український психіатр, доктор медичних наук, професор П. Ковалевський (1849-1923), наголошуючи на необхідності лікування й виховання відсталих дітей. До таких дітей відніс ідіотів, відсталих і дітей злочинців. До форми ідіотії відніс імбецильність і тупоумство [4, с. 147]. Тупоумних дітей розділив за ознаками душевних здібностей на дві категорії: тупоумні у власному смислі слова і відсталі [4, с. 148]. Проте, яких дітей вважав « тупоумними », « відсталими » - не пояснив.

Цінним для науки і практики навчання дітей з порушеннями розумового розвитку є те, що Павло Іванович першим серед науково-практичного загалу країни у 1906 році ввів термін «розумово відсталі» [4, с. 151]. Погляди П. Ковалевського щодо класифікації розумово відсталості досить суперечливі. Зокрема автор розрізняє три ненормальності: душевну невірноваженість, моральну дефективність і злочинність [4, с. 156]. Морально дефективних характеризує як таких, у яких розумова діяльність нижче середньої. Але яка середня розумова діяльність, не вказує. Сумнівним є твердження щодо дітей, названих у класифікації злочинцями. Адже не всі вони можуть бути розумово відсталими. Також автор вказує на необхідності виховання ідіотів і відсталих, не навівши приклади диференціації вказаних понять та особливостей роботи з дітьми, яким властиві різні форми порушень [4, с. 173]. Водночас досить схвально відгукується про милосердне ставлення до таких дітей: «Суспільство живе вірою, що милосердні люди ще не перевелися і рука даючого не збідніє»[4, с. 214].

Існуючі на той час класифікації дітей з порушеннями розвитку не влаштовували своєю достовірністю ні лікарів, ні педагогів, оскільки різні автори пропонували власні класифікації, принципи дотримання класифікацій, логічності розписування видів. У 1911 році психіатр Г. Трошин (1874-1938) виступив проти неправомірного тотожного тлумачення понять «дитяча ненормальність» та «ідіотизм», аналізуючи й класифікуючи дитячі порушення з огляду на те, що «класифікація дитячої ненормальності викликала й викликає масу суперечок через

неузгодженість положень авторів між собою» [12, с. 15]. У запропонованій класифікації автор виділив три стадії розвитку дитини з порушеннями: ідіотія, імбецильність і відсталість. Значно відсталі, які отримують домашню спеціальну освіту, можуть навчатися в спеціальних інтернатах, у допоміжних школах. Водночас виділив три групи дітей з порушеннями розвитку: діти з психічним недорозвитком, діти з дитячими невротами і психозами, діти з симптоматичним недорозвитком та відмежував форми психічного недорозвитку від невротів і психозів і від недорозвитку внаслідок соматичних хвороб. Також Г. Трошин запропонував для вивчення дитячої відсталості програму, якій властивий комплексний підхід до вивчення особистості дитини. Аналізувати розумову сферу дітей радив шляхом використання різноманітних методів: асоціація, судження, індукція, абстракція. Насамперед звертати увагу на те, як дитина оволоділа усним і писемним мовленням. Цінним є твердження вченого про відповідне спрямування класифікацій для різних спеціалістів: психологи повинні розглядати дитину за загальними чи окремими психологічними ознаками; лікар потребує патолого-анатомічного або клінічного виду класифікації; для антропологів важливі зовнішні ознаки. А на що повинен звертати увагу педагог, яка класифікація найбільш оптимальна для нього, що включає стадія розвитку «відсталість» - рекомендації відсутні.

Заслугує уваги робота Г. Россолімо « Психологічні профілі дефективних учнів стосовно віку, статі, ступеня відсталості та ін.», присвячена визначенню психологічних профілів дітей з порушеннями розвитку [7]. Г. Россолімо шукав шляхи щодо розуміння ступеня вродженої відсталості та набутої дефективності. Як мірило інтелекту розглядав психологічні профілі з метою зорієнтуватися в результатах, отриманих за допомогою дослідження «психологічного профілю» дітей і молоді з різними інтелектуальними недоліками, що утруднюють їхню освіту і розвиток [7, с. 3]. У роботі автор дав педагогічну й клінічну оцінку інтелекту. Намагався як лікар-психіатр всебічно вивчати дітей: стан уваги, волі, точність сприймання, зорової пам'яті, зображення, пам'яті елементів мовлення, пам'яті чисел, осмислення, здатність комбінувати, яву, спостережливість. За мірою відсталості розділив дітей на п'ять профілів. До першого профілю увійшли діти з глибокою відсталістю. До глибоко відсталих Россолімо відніс досить різко виражених імбецилів, які перебувають у спеціальних інтернатах або вдома за нездатністю до занять. Другий профіль склали діти зі значною відсталістю, які отримують домашню спеціальну освіту, перебувають частково у спеціальних притулках, частково у допоміжних школах. До третього профілю віднесені діти з середньою мірою відсталості, тобто «погані учні нормальних шкіл, серед яких поряд з дебілами зустрічаються діти психостеніки, і слабоумні різних категорій» [7, с. 5]. Четвертий профіль склали злегка розумово дефективні, слабо відсталі

діти із тих же груп, але лише з мало вираженими як інтелектуальними, так і педагогічними дефектами. Клієнти п'ятого профілю - розумово нормальні діти, не зручні для школи внаслідок наявності психічних недоліків. Аналізуючи дітей за профілями, Г. Россолімо констатував, що у дефективних хлопчиків середні профілі виявляються більш високими, ніж у дівчаток [7, с. 33].

Виділяючи профілі, Григорій Іванович вказав на значення профілів для класифікації порушень у дітей: «завдяки профілям можемо давати більш точні визначення дефективності, що дасть можливість розрізнити імбецильність і дебільність, абсолютну дебільність на відміну від часткової дебільності з дефективністю в процесах тону» [7, с. 36]. Проте за якими критеріями це проводити, автор не вказав. Отже, дана класифікація теж була недосконалою, оскільки відсутня чітка диференціація дітей щодо розрізнення їх за ступенями розумової відсталості.

В. Кашенко (1870-1943) наявні у дітей порушення називав фізичною дефективністю, душевною недостатністю, які розглядав як певні відхилення від норми в тілі чи в душі дитини, але те й друге разом називав «тіньовим боком цивілізації» [2, с. 15]. На думку вченого, порушення у розвитку дитини настають внаслідок негативного впливу цивілізації. Серед причин, що зумовлюють формування психофізичної особистості дитини, вбачав спадковість і хвороби [2, с. 16]. Говорячи про «ознаки дефективності», Кашенко орієнтував звертати увагу на те, як дитина починає навчатися у школі, оскільки ознакою розумової відсталості вважав погане засвоєння навчального матеріалу. Але недостатнє засвоєння навчального матеріалу на початковому етапі навчання може бути внаслідок затримки психічного розвитку або педагогічної запущеності, хвороб, недостатньої адаптації дитини до умов шкільного навчання. У юнацькому віці ознаками дефективності вчений вважав моральну зіпсованість, прагнення до бродіння, жорстокість, які називав тимчасовою дефективністю або дефективністю, що здається, ввижається [2, с. 35]. Варта уваги визначена Всеволодом Петровичем сутність дефініції «дефективність»: «дефективність, взята в широкому сенсі слова, включає в себе розумову дефективність, дефективність характеру і антисоціальність» [2, с.41]. Тобто під дефективністю у юнацькому віці вбачав порушення поведінкових норм.

Створюючи класифікацію дітей з порушеннями розвитку, автор виділив групи дітей щодо наявних у них порушень. Одну групу склали малоздібні, медично відсталі діти, у яких вражений інтелект, погано розвинута пам'ять, розуміння, здатність до судження. Другу групу склали педагогічно відсталі діти, тимчасово маловстигаючі, але які можуть прийти до нормального розвитку. Також Кашенко розрізняв дітей нервово хворих з деякими аномаліями психіки і нервових дітей [2, с. 42]. Розумову дефективність В. Кашенко розділив на три види: ідіоти,

імбецили, дебіли, наголошуючи, що діти, які відносяться до другого і третього виду, вимагають відповідних допоміжних шкіл [2, с. 42].

За сучасної системи навчання й виховання осіб з порушеннями розумового розвитку, діти з легкою й помірною розумовою відсталістю навчаються у спеціальних школах для дітей з порушеннями розумового розвитку, що свідчить про далекоглядність та правильність поглядів В. Кашенка на особливості навчання й виховання вказаної нозології дітей.

Особливу увагу автор звертає на стан читання у тих дітей, які передають факти з прочитаного, побаченого часто зовнішньо, механічно, без внутрішнього логічного зв'язку, тобто в цих дітей порушене логічне мислення [2, с. 78]. Аналізуючи стан читання, констатує, що одним дітям читання дається легко, інші при читанні заклимаються, переходять з одного рядка на другий, привносять неіснуючі звороти мовлення і слова. Також вказує на притаманну дітям словесну сліпоту, через що вони не зливають звуків у складі. Автор розглядає її як дефіцит психіки [2, с. 79]. В дійсності, це проявляються властиві розумово відсталим недоліки мисленнєвої сфери. Водночас у роботі звертається увага на характер дітей, зокрема наголошується, що діти з дефективністю характеру нерівноважені, нестійкі, непостійні. Отже, Всеволод Петрович дав досить всебічну характеристику інтелектуальній та емоційно-вольовій сферам розумово відсталих дітей.

У роботі «Педагогічна корекція» (1912) В. Кашенко називає дітей з порушеннями «виключні» діти. У вміщеній в цій же роботі доповіді «До питання про виховання і навчання дефективних дітей», яку виголосив на III з'їзді вітчизняних психіатрів у 1912 році, оприлюднив власну класифікацію порушень у дітей, в якій виділив типи дітей, відрізняючи дітей з розумовою й моральною недостатністю від дітей із фізичною дефективністю. Діти з розумовою й моральною недостатністю склали 4 типи. До I типу увійшли субнормальні діти, до яких автор відніс «дебілів, імбецилів, закінчуючи ідіотами»; до II типу - діти з психічною нестійкістю, так звані важкі діти; III тип склали епілептики з підгрупою нервово хворих; IV тип - психічно хворі діти [3, с. 214]. Водночас автор пояснив, що до типу розумово відсталих відносяться субнормальні або маловстигаючі діти, у яких дефекти слабо виражені, та дебіли й імбецили. Звернув увагу на властиві дітям I, II, III типів відмінні недоліки пам'яті; утворення понять, суджень; здатність комбінувати. «Ці три компоненти складають те, що ми називаємо розумовою відсталістю» - так Кашенко визначив ознаки розумової відсталості. У підготовленій характеристиці на розумово відсталих аналізує особливості дітей та пояснює, як з ними варто працювати, незважаючи на те, що розумово відсталі діти із запізненим розвитком, недорозвинуті, але можуть вчитися, виховуватися, прилучатися до трудового життя і таким чином, розвиватися, а наявні в них дефекти можна виправляти. Разом з тим

застерігає учителів від намагалися «підганяти» відсталих дітей до загального рівня їхніх ровесників. Радить вивести таких дітей з масової школи та навчати у спеціально пристосованих для них шкіл з інтернатом або в школах для приходящих дітей, відповідно до міри й комбінації наявних інтелектуальних і моральних дефектів із середовищем, що оточує дитину. На цю пораду варто звернути увагу всім, хто має справу з інклюзивним навчанням, оскільки в масові школи останнім часом неправомірно направляють дітей, які не в змозі там навчатися внаслідок притаманних їм порушень розумового розвитку і потребують спеціального навчання у спеціальному закладі для такої категорії учнів. Але форми соціальної інтеграції таких дітей варто розвивати.

Заслугує уваги класифікація, розроблена М. Тарасевичем - лікарем, професором медицини, який звернув увагу на існуючі класифікації дітей з порушеннями розвитку, оскільки «питання про дитячу дефективність набуло державного значення» [11]. 24 березня 1921 року М. Тарасевич виступив з доповіддю на науковій конференції Одеського Педологічного інституту на тему «Класифікація дефективних дітей» [11, с. 3].

Класифікацію назвав «Досвід природної онтогенетичної класифікації нормальних і ненормальних типів дитячої індивідуальності», поклавши в основу групувань форм дитячої дефективності принцип розвитку особистості. На думку автора, групу дефективних складають діти, які мають певні фізичні чи психічні дефекти в своєму розвитку та діти, у яких дефектів немає, але наявні такі властивості в їхній психофізичній організації, що гальмують психофізичний розвиток [11, с. 6]. Дотримуючись еволюційно-біологічної точки зору, враховуючи біологічну основу як первинну у виникненні порушень, Тарасевич усіх дітей поділив на три основні групи: 1 - діти з дефектами і аномаліями в фізичному організмі (фізичні дефекти); 2 - діти з дефектами і аномаліями органів чуття (психофізичні дефекти); 3 - діти з дефектами і аномаліями психіки (психічні дефекти).

Отже, запропонована класифікація була досить загальною, оскільки охоплювала дітей з порушеннями фізичного, сенсорного й розумового розвитку. М. Тарасевич вважав, що діти з фізичними порушеннями та з порушеннями органів чуття можуть навчатися разом з усіма, не виявляючи загрози для інших. Водночас дав характеристику імбецилам, ідіотам, для яких характерні негативізм, впертість замість вольової ініціативи. Такий стан назвав «недорозвинуті форми душевних функцій» та довів, що ці діти не можуть навчатися в одній школі зі здоровими дітьми [11, с. 7-8]. Даний висновок професора досить цінний для сучасної спеціальної освіти, оскільки нівелюється увага до порушень розумового розвитку дітей, зокрема дітей з помірною розумовою відсталістю, з невиявленою розумовою патологією, яких намагаються «навчати» в масових дошкільних та шкільних навчальних закладах,

нівелюючи положення про інклюзивну освіту, зокрема висновки про соціальну адаптацію дітей.

Пропонована класифікація виражала найбільш типові риси можливих змін «функціонального механізму невро-психіки» у дітей і дорослих [11, с. 26]. Кожен тип дитячої дефективності характеризувався з точки зору педагогічної і соціальної значимості в смислі можливостей його подолання розвитком та стосовно передбаченої міри можливого розвитку. Враховуючи біологічну основу дефективності, Тарасевич в основу класифікації поклав активність - форму й міру реакції організму на зовнішні й внутрішні впливи, наголошуючи, що психічна активність змінюється під впливом «психо-нервових» хвороб, але завдяки вихованню, усуненню шкідливих звичок можна домогтися позитивного результату [11, с. 17]. У запропонованій класифікації виділив три форми «психо-нервової» активності: I - стійка гармонійна врівноважена активність; II - нестійка, не врівноважена, легко збуджувальна активність; III - роздратована психо-нервова конституція. У кожній формі виділив дітей трьох груп: а) без розумової і моральної дефективності; б) з розумовою дефективністю; в) з моральною дефективністю. Особливо виділив «Психо-нервові конституції, ускладнені хворобами». Діти, віднесені до цієї категорії, не підлягають навчання. Водночас визначив фактори, які ускладнюють порушення та вказав залежність різноманітних форм дитячої психо-нервової дефективності від інших факторів, які ускладнюють основні форми психо-нервової активності: 1 - несприятливі умови середовища і виховання, 2 - хвороби, 3 - первинні дефекти (недорозвиток) «невро-психіки». Тому в класифікації розглядав форми психо-нервової активності, не ускладненої цими факторами та окремо ті форми активності, що ускладнені недорозвитком у розумовій сфері [11, с. 26-27].

«Використання ідей М.Тарасевича щодо класифікації, навчання й виховання дітей з розумовими порушеннями позитивно вплине на якість освітньої, медико-психологічної допомоги їм та організацію їхнього навчання у відповідних типах навчальних закладів» [5, с. 12].

Висновки. Розроблені в кінці XIX на початку XX століття на теренах Росії та України класифікації дітей з порушеннями розумового розвитку значно вплинули на стан їхнього навчання й виховання, зокрема на відкриття спеціальних шкіл для них, розвиток теорії і практики корекційного навчання й виховання. Але сутність запропонованих класифікацій не розкривала чіткого розуміння поняття «розумова відсталість», що негативно відбилося на організації навчально-виховної та корекційної роботи з дітьми з порушеннями розумового розвитку.

Подальша робота буде спрямована на аналіз сучасних класифікацій, що стосуються дітей з порушеннями розумового розвитку.

Бібліографія

1. **Замский Х. С.** История олигофренопедагогики. - М.: Просвещение, 1974. - 392 с. 2. **Кашченко В. П.** Нервность и дефективность в дошкольном и школьном возрасте. - М.: Школьная Пресса, 2005. - 144 с.
3. **Кашченко В. П.** Педагогическая коррекция: Исправление характера у детей и подростков. - М.: Просвещение, 1992. - 223 с.
4. **Ковалевский П. И.** Отсталые дети (идиоты, отсталые и преступные дети), их лечение и воспитание // Издание «Вестник душевных болезней». - С-Пб.: Типография А. И. Акмафиева, 1906. - 254 с. 5. **Кравець Н. П.** Використання ідей М. М. Тарасевича у спеціальній освіті // Розвиток освіти в добу Української революції (1917-1921): збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару / за ред. Березовської Л. Д. - К.: ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, 2017. - С. 57-58. 6. **Повість** минулих літ. - Х.: Фоліо, 2005. - С. 158-164. 7. **Россолімо Г.И.** Психологические профили дефективных учащихся (в отношении возраста, пола, степени отсталости и пр.) / Г. И. Россолімо. - М., 1914. - 36 с.
8. **Сикорский П.А.** Врачебно-педагогический институт для умственно-недоразвитых, отсталых и нервных детей, учрежденный Ольгой и Еленой Сикорскими в Киеве. - К.: Лито-типография Т-ва И. Н. Кушнарев, 1906. - 57 с. 9. **Сикорский И. А.** О лечении и воспитании недоразвитых, отсталых и слабоумных детей. - К.: Лито-типография Т-ва И. И. Куль и К*. Киевское отделение, 1904. - 44 с. 10. **Сикорский И. А.** Руководство по занятию с отсталыми детьми идиотами. - К., 1906. - 152 с. 11. **Тарасевич Н.** Классификация дефективных детей. - Харьков: Издание Главсоцвоса Н.К.П., 1922. - 27 с. 12. **Трошин Г. И.** Детская ненормальность за последние 100 лет. - М.: То-во И. Д. Сытина, 1911. - 68 с.

References

1. **Zamsky, Kh. S.** (1974). Istoriiia oligofrenopedagogiki. - M.: Prosveshchenie, 1974. - 392 s. 2. **Kashchenko V. P.** Nervnost i defektivnost v doshkolnom i shkolnom vozraste. - M.: Shkolnaia Pressa, 2005. - 144 s. 3. **Kashchenko, V. P.** Pedagogicheskaiia korrektsiia: Ispravlenie kharaktera u detei i podrostkov. - M.: Prosveshchenie, 1992. - 223 s. 4. **Kovalevsky, P. I.** Otstalye deti (idioty, otstalye i prestupnye deti), ikh lechenie i vospitanie. -SPb.: Tipografiia A. I. Akmafiyeva, 1906. - 254 s. 5. **Kravets, N. P.** Vykorystannia idey M. M. Tarasevycha u spetsialnii osviti / Proceedings "Rozvytok osvity v dobu Ukrainiskoi revoliutsii (1917-1921)" // Development of education in the era of the Ukrainian revolution (1917-1921). - K.: DNPB Ukrainy imeni V.O. Sukhomlynskoho 2017. - S. 57-58. 6. **Povist** msnulsh lit. Kharkiv: Folio, 2005. - S. 158-164. 7. **Rossolimo, G. I.** Psikhologicheskie profili defektivnykh uchashchikhsia (v otnoshenii vozrasta, pola, stepeni otstalosty i pr.). - M., 1914. - 36 s. 8. **Sykorsky, I. A.** Vrachebno-pedagogicheskii instytut dlia umstvenno-nedorazvitykh,

otstalykh i nervnykh detei, uchrezhdennyi Olgoi i Elenoi Sikorskimi v Kieve. - K.: Lito-tipografiia T-va I. N. Kushnarev, 1906. - 57 s. 9. **Sykorsky, I. A.** Olechenii i vospitanii nedorazvitykh, otstalykh i slaboumnykh detei. - K.: Lito-tipografiia T-va I. I. Kul o^{Ko}. Kievskoe otделение, 1904. - 44 s. 10. **Tarasevych, N.** Klassifikatsiia defektivnykh detei. - Kharkov: Izdanie Glavsotsvosa N.K.P., 1922. - 27 s. 11. **Sikorsky, I. A.** Rukovodstvo po zaniatiuu s otstalymy detmi idiotamy. - K., 1906. - 152 s. 12. Troshin, G. I. Detskaia nenormalnost za poslednye 100 let. - M.: To-vo I. D. Sytina, 1911.-68 s.

Received 21.09.2017
Reviewed 10.10.2017
Accepted 26.11.2017